

РАЗВІЦЦЁ ФУНКЦЫЯНАЛЬНАГА ШМАТМОЎЯ Ў СТУДЭНЦКІХ АЎДЫТОРЫЯХ З БЕЛАРУСКАЙ БОЛЬШАСЦЮ: ПРАКТЫЧНЫЯ ПРАПАНОВЫ

Андрэй Вазьянаў

DOI: <https://doi.org/10.61095/815-0047-2024-2-184-205>

DEVELOPING FUNCTIONAL MULTILINGUALISM IN STUDENT
AUDIENCES WITH BELARUSIAN MAJORITY: PRACTICAL
PROPOSAL

© Andrei Vazyanau

PhD in social anthropology, assistant professor at the Department
of Social Sciences, European Humanities University.

Savičiaus g. 17, Vilnius, Lithuania

E-mail: andrei.vazyanau@ehu.lt

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5103-7298>

Abstract: The proposal contained in the title is linked to the development of multilingualism in student audiences with a Belarusian majority, regardless of the students' main (first, native, etc.) language. The advantageousness of multilingualism in the educational process is a matter of wide consensus in the thematic literature. The idea of perceiving the entire linguistic repertoire of students as a valuable resource is developed based on approaches such as systemic functional linguistics, translanguaging and linguistic anthropology in education. The text considers the specifics of the application of these approaches in the Belarusian context. Multilingualism in Belarusian education is rather a declared condition than the real one, despite a high social need for it in society. The recommendations formulated in this paper deal with the main aspects of the organization of teaching aimed at the development of multilingual skills in Belarusian students. It is suggested that, in the first place, the practical level of language proficiency must be identified at university, since the school marks often fall short of indicating the actual ability to use the language.

The proposals then elaborate on the formulation, together with students, of motivations for learning languages – and in particular, the Belarusian language. It is argued that young people often find such motivations beyond identitarian discourses of preserving the culture, history, or traditions, increasingly focusing instead on access to social capital, technology, mobility, artworks, and popular culture. The principle of multimodality in educational process is proposed, which can bring multilingualism into the new media dominated routine of young people. The capacity of the Belarusian language to serve for intercultural communication is discussed. It is argued that both the theory and empiric data should be multilingual to avoid hierarchical diglossia. Development of multilingualism among students also requires that teachers acquire and improve the necessary skills.

Keywords: multilingualism; inclusive education; translanguaging; emancipatory pedagogy; Belarusian language; practical recommendations.

Дадзеныя прапановы прысвечаныя развіццю шматмоўя (мультылінгвізма) у студэнцкіх аўдыторыях з беларускай большасцю, незалежна ад асноўнай (першай, роднай і г. д.) мовы студэнтаў і студэнтак. У тэксце апісаныя асноўныя міжнародныя кансэнсусы датычна шматмоўя ў адукацыйным працэсе сёння, рэгіянальны кантэкст і спецыфіка кейса беларускай адукацыі, а таксама на аснове выкладчыцкага досведу сфармуляваныя рэкамендацыі па арганізацыі выкладання з мэтай развіць навукі шматмоўя ў беларускіх студэнтаў.

Прапановы напісаныя з улікам бягучага кантэксту, у якім вялікая колькасць маладых людзей беларускага паходжання, грамадзянства і/ці самаідэнтыфікацыі навучаецца па-за межамі краіны, але захоўвае сувязь з беларускай культурнай і сацыяльнай прасторай. Таму беларуская адукацыя трактуецца ў гэтым тэксце максімальна шырока, уключаючы не толькі дзяржаўныя навучальныя ўстановы на тэрыторыі Беларусі, але і тыя, што маюць беларускае паходжанне і/або створаныя для выхадцаў з Беларусі. Рэкамендацыі фармуляваліся такім чынам, каб быць прыдатнымі для рэалізацыі як у Беларусі, так і ў пераважна беларускіх аўдыторыях па-за яе межамі. Хоць выкладчыкам і выкладчыцам у Беларусі і па-за яе межамі даводзіцца працаваць у кардынальна розных умовах, праблемы беларускай адукацыі абাপал мяжы шмат у чым падобныя, а падыходы да адукацыі патрабуюць гарманізацыі.

Пры складанні прапаноў за арыенцір браліся прынцыпы ўсеагульнага права на адукацыю, студэнтаарыентаванасці, інклюзіі, а таксама эмансіпацыйнай педагогікі, у якой студэнт_кі

і настаўні_цы разам рэфлексуюць над працэсам вытворчасці ведаў і шукаюць магчымасці зняць існуючыя абмежаванні (Freire 1996).

Задачы гэтых прапаноў: памясціць беларускую адукацыю ў кантэкст сучаснага выкладання ва ўмовах гетэрагласіі, даць агляд актуальных прагматык шматмоўя і апісаць некаторыя прыкладныя аспекты развіцця шматмоўя — такія як інтэрактыўнасць і дыялагічнасць адукацыйнага працэсу, рэфлексіўнасць, адаптыўнасць, падтрымка меншых моў як перадумова шматмоўя. Прапановы базуюцца перадусім на досведзе выкладання сацыяльных навук; асобныя аспекты выкладання могуць быць дысцыплінарна спецыфічнымі. Разам з тым, агучаныя прынцыпы адукацыі, часткай рэалізацыі якіх і ёсць развіццё шматмоўя, маюць кросдысцыплінарны характар.

Тэма мовы, моўнага выбару і яго ролі ў адукацыйным працэсе працяглы час абмяркоўваецца ў самых розных кантэкстах. Абмяркоўваюць тое, якую ролю павінны мець у адукацыі замежныя мовы рознай пашыранасці — глабальнай і рэгіянальнай, метадыкі іх выкладання, спосабы захавання мінарытарных моў, паразумення ў аўдыторыях з некалькімі мовамі і г. д. Дадзеныя аспекты вывучаюцца ў дачыненні да дашкольнай, школьнай і вышэйшай адукацыі. Не бракуе літаратуры прысвечанай выкладанню для замежных студэнтаў. У той жа час большасць такіх тэкстаў змяшчае спецыфічныя для асобных кейсаў высновы, якія толькі абмежавана можна прымяняць у іншых кантэкстах.

Каб апісаць суіснаванне многіх моў, і/або маўленчых варыянтаў, у літаратуры ўжываюцца тэрміны *мультылінгвізм*, *гетэрагласія* і *шматмоўе*, часта сінанімічна. Пад шматмоўем у студэнцкай аўдыторыі ў дадзеных прапановах маецца на ўвазе гарманічнае суіснаванне і выкарыстанне моў у адукацыйным працэсе, заснаванае не на нарматыўных устаноўках ці дысцыпліне, але на разуменні студэнцтвам патэнцыялу валодання рознымі мовамі.

У гэтым тэксце няма строга тэхнічных лінгвістычных рэкамендацый па дасягненні ўзроўню валодання пэўнай мовай. Замест гэтага абмяркоўваецца як стварыць умовы, што матывуюць студэнтаў выкарыстоўваць больш чым адну мову. Асобная ўвага надаецца беларускай мове як такой, што ў сучасным кантэксте выступае крокам у кірунку шматмоўя і мае вялікі патэнцыял несці яго асноўныя каштоўнасці.

Прапановы створаны на падставе шасцігадовага досведу выкладання ў галіне сацыяльных навук, з улікам абмеркаванняў са студэнтамі і калегамі.

Пастаноўка праблемы: беларуская адукацыя на скрыжаванні глабалізацыі і каланізацыі

Беларуская адукацыя сутыкаецца сёння як з шэрагам спецыфічных праблем, так і з выклікамі, якія стаяць перад многімі іншымі нацыянальнымі адукацыйнымі сегментамі. Недахоп фінансавання, дэфіцыт кадраў, папулярызацыя штучнага інтэлекту, перагружанасць і выгаранне настаўнікаў, рост канкурэнцыі і няроўнасці сярод студэнтаў — глабальныя выклікі, добра знаёмыя акадэмічнаму персаналу як у Беларусі, так і за яе межамі. У той жа час, беларуская адукацыя сутыкаецца і з больш спецыфічнымі выклікамі, адзін з якіх можна акрэсліць як правінцыялізацыя, або страта самастойнасці, канкурэнтаздольнасці, падпарадкаванне знешнім, не-адукацыйным мэтам. Часцей за ўсё ідзецца пра адмову ад міжнародных напрацовак і падыходаў у бок падыходаў, пануючых у Расіі — што зусім не робіць беларускіх студэнтаў раўнапраўнымі ўдзельнікамі інтэлектуальнай прасторы суседняй краіны, затое эфектыўна выключае іх з астатніх інтэлектуальных прастор і рынкаў працы. Сумнеўная дынаміка моўных кампетэнцый у навучальных установах і недастатковы доступ да якасных адукацыйных матэрыялаў на розных мовах — частка вышэй памянёнай праблемы.

Дадзеныя прапановы прызначаны адрэагаваць на гэты падвойны выклік беларускай адукацыі і сфармуляваць ідэі для таго, каб яна стала полівалентнай, інклюзіўнай і прывабнай для студэнцтва.

Існуючыя напрацоўкі і падыходы да шматмоўнага працэсу адукацыі

Ідэя мэтазгоднасці стварэння шматмоўнага асяроддзя ў студэнцкай аўдыторыі становіцца ўсё больш пашыранай у навуковай літаратуры і прыкладных тэкстах па выкладанні: пошукавы запыт «Creating functional multilingualism in student audiences» у сэрвісе Google Scholar выдае дзясяткі публікацый на тэму, збольшага датаваных 2020-мі. Ідэя базуецца на шырока прадстаўленых у даследаваннях пацвярджэннях станоўчых эфектаў мультылінгвізма.

Як і ў гэтай літаратуры, у дадзеных прапановах шматмоўе разглядаецца не як самамэта, а як складнік паўнаважнай сучаснай адукацыі. У літаратуры як мінімум з 1990-х існуе шырокая дыскусія наконт таго, навошта адраджаць або захоўваць мовы, прапануецца мноства розных адказаў на гэтыя пытанні (гл. напрыклад [Mühlhäusler 1992; Bernard 1992]). Спектр меркаванняў вельмі

шырокі, ад зацятай прыхільнасці захаванню моў як эсэнцыі культур (гл., напрыклад, класічны тэкст [Campbell, Schnell 1987]) да адкрытай крытыкі ідэі (Malik 2000). З антрапалагічнага пункту гледжання няма ўніверсальнага адказу на пытанне навошта захоўваць мову. Замест гэтага ёсць сітуаіраваныя, кантэкстуалізаваныя абгрунтаванні пераваг тых ці іншых моўных кампетэнцый.

Шматмоўе можа бачыцца як такое, што дае студэнцтву перавагу ў параўнанні з аднамоўем у сілу шэрага сімвалічных і прагматычных прычын: суседства з іншымі моўнымі арэаламі, патрабаванні рынку працы, сцвярджанне суб'ектнасці — вось толькі некаторыя прыклады. У гэтых прапановах няма мэты інвентарызаваць такія матывацыі або выбудаваць іх іерархію; замест гэтага абгрунтоўваецца, што такія матывацыі шматмоўя павінны абмяркоўвацца і рэфлексавацца пры студэнцкай аўдыторыі і з яе ўдзелам. Мы таксама не маем на мэце параўноўваць каштоўнасць асобных моў: тэкст выходзіць з таго, што для студэнцтва розных спецыяльнасцяў ёсць безумоўнай перавагай веданне моў рознай ступені пашыранасці, глабальных, рэгіянальных, лакальных.

Міжнародная практыка працы са шматмоўнымі студэнцкімі аўдыторыямі

Спалучэнне моў у адукацыйным працэсе розных ступеняў з'яўляецца сусветна пашыранай практыкай — і гэта адлюстраванне агульнай сітуацыі ў сацыяльным жыцці: большая частка насельніцтва зямлі гэта бі- або мультылінгвы (Valdés 2012). У грамадствах бытуюць розныя мадэлі суіснавання моў, больш ці менш стымуляваныя дзяржаўнай палітыкай або попытам у грамадстве (адну з сістэматызацый дае [Албут і інш. 2017]). Тое ж тычыцца сферы адукацыі розных ступеняў. Адукацыя — моцны фактар у фарміраванні шматмоўнай нормы ў грамадстве; яна ж умацоўвае пэўныя вобразы асобных моў ці суадносін паміж мовамі. Іерархія моў, створаная адукатарамі, відавочна ўзнаўляецца бацькамі (Kirsch and Aleksic 2020), а мовы меншасцяў (*community languages*) апынаюцца ў самым яе нізе (Ellis et al. 2010). У некаторых сітуацыях ідзецца пра парытэт моў, якія не знаходзяцца ў яўнай іерархіі, а шматмоўе развіваецца з малога ўзросту, у дашкольныя і раннешкольныя гады. Пры гэтым мяркуецца, што на момант, калі моўца будзе рабіць выбар, у я_е ўжо будуць неабходныя для такога выбару кампетэнцыі (гл. напрыклад Люксембурга ў [Kirsch and Aleksic]). У многіх іншых сітуацыях напружанне ўзнікае паміж мовамі гегемоннымі, глабальна пашыранымі, з аднаго боку, і прыгнечанымі, маргіналізаванымі праз гістарычныя ці іншы прыгнёт, з другога боку (гл. пра

афрыканскі кантэкст у [Stein and Newfield 2006] або аўстралійскі ў [French 2016]). Аднак і там, і там можна канстатаваць зрух ад лінгвістыкі стандартаў у бок лінгвістыкі кантактаў, якая б адлюстроўвала посткаланіяльныя рэаліі позняга мадэрну, дзе пераклучэнне кодаў і развіццё нефармальных маўленчых камбінацый стала руцінай (Stroud 2009).

Шматмоўе як адукацыйны рэсурс

Нярэдка ў якасці ключавой перавагі мультылінгвізма называецца станоўчы ўплыў на кагнітыўныя здольнасці людзей. Аднак толькі пазней стала абмяркоўвацца тое, што шматмоўе адначасова ёсць і карэлятам культурнага ды сацыяльнага капіталу, павелічэння магчымасці выбару, засваення тэхналогій, устанаўлення і падтрымання сацыяльных сувязей. Сёння моўная кампетэнцыя мультылінгваў больш не разглядаецца ў якасці простаі сумы дзвюх і больш моў (Nakuta and Bialystok 1994). Адпаведна, і бачанне шматмоўя ў студэнцкай аўдыторыі паступова мяняецца ад «праблемы» да «рэсурсу». Гэтаму спрыяюць разнародныя чыннікі: канкурэнцыя на рынку працы, мабільнасць людскіх рэсурсаў на фоне глабалізацыі, падвышэнне інтарэсу да мінарытарных і zagrożаных моў, а ў асобных выпадках і палітыка ідэнтычнасці. Акрамя таго, змяняецца разуменне таго, што значаць мовы адукацыі для астатніх моўных кампетэнцый — замест мадэлі, дзе яны нібыта мусяць выцесніць іншыя мовы, у літаратуры прапануецца звярнуць увагу на культурны капітал, які дае мультылінгвізм, і падтрымаць яго праз навучальны працэс (Khote and Tian 2019).

На адукацыйную практыку таксама ўплывае падыход сістэмнай функцыянальнай лінгвістыкі, СФЛ (Halliday 1978). У працах Майкла Галідэя мова разглядаецца як дынамічная і зададзеная сваімі сацыяльнымі функцыямі; яна з'яўляецца наборам опцый, што пастаянна эвалюцыянуюць, а не існуюць як герметычныя наборы нязменных фіксаваных правіл. Для адукацыі такая ідэя стала інструментам больш гнуткага рэагавання на патрэбы студэнтаў і супрацьстаяння расісцкім і каланіяльным стэрэатыпам. Больш за тое, такі падыход развівае ў студэнтаў інтэрсекцыянальную рэфлексію — крытычнае разуменне таго, як займаная імі пазіцыя ў грамадстве ўплывае на працэс стварэння, распаўсюду і засваення ведаў (Mizell 2022).

Цесна звязаны з СФЛ канцэпт — транслінгвізм (*translanguaging*), які прадугледжвае сінергетычнае выкарыстанне ўсіх наяўных у асобы моўных рэсурсаў, часта са змяшэннем нормаў і лексем

розных моў або іх нестандартных разнавіднасцяў (Gevers 2018). У англійскай мове канчатак слова *translanguaging* указвае на працэсуальнасць: працэс сумяшчэння і пераклучэння маўленчых кодаў сам па сабе мае адукацыйныя эфекты — уключэння, эмансіпацыі, развіцця крытычнага мыслення і іншае. Транслінгвізм выражаецца ў магчымасці спалучыць розныя маўленчыя варыянты, асабліва менш прэстыжныя, у першую чаргу для тых, хто выключаны са звычайнага адукацыйнага працэсу ці не можа ў ім паўнаважна ўдзельнічаць. Адукатарам прапануецца *трансфарматыўная моўная палітыка* адукацыі, дзе практычныя навыкі разумення і перадачы сэнсаў у розных сітуацыях больш важныя за ідэальнае веданне правілаў унутры адной мовы (Kerfoot 2011).

Яшчэ адным інструментам дызайну адукацыі выступае лінгвістычна-антрапалагічны падыход. Лінгвістычная антрапалогія (ЛА) як галіна даследаванняў вывучае ўплыў мовы на сацыяльнае жыццё і разглядае яе як не толькі моўную з’яву (Wortham 2008). ЛА абапіраецца на этнаграфічныя метады і імкнецца зразумець множныя кантэкстуальна спецыфічныя рацыянальнасці моўных паводзін. З пункту гледжання лінгвістычнай антрапалогіі ні раздзяленне кодаў, ні змяшэнне іх не з’яўляецца самакаштоўнасцю. Замест гэтага прыярытэты моўнай стратэгіі вызначаюцца сітуацыўна і з улікам пазамоўных патрэб моўцаў. Прыклады такіх патрэб — доступ да інфармацыі, тэхналогіі, культурных даброт, сацыялізацыя, адукацыя, кар’ера, бяспека і г. д. Роля адукатараў палягае і ў тым, каб выявіць гэтыя патрэбы і адпаведным чынам абнавіць выкладчыцкую практыку.

Практычныя пытанні арганізацыі і правядзення шматмоўнай адукацыі ў аўдыторыях з беларускай большасцю

Моўная сітуацыя беларускай адукацыі спецыфічная і адрозніваецца ад большасці кейсаў, апісаных у літаратуры па транслінгвізме і сістэмнай функцыянальнай лінгвістыцы. Большасць дыскусій у гэтых даследніцкіх даменах адбываецца ў кантэксце ўжо наяўнага шматмоўя. То-бок, абмяркоўваецца па якіх прынцыпах арганізуюць адукацыйны працэс для людзей, якія валодаюць і карыстаюцца некалькімі мовамі да таго, як трапляюць у навучальную ўстанову.

У Беларусі на ўваходзе ў навучальны працэс мае месца як раз такі фактычнае аднамоўе з толькі нязначнымі навыкамі ў іншых мовах. Моўная сітуацыя ў Беларусі апісваецца як посткаланіяльны

(Альбут і інш. 2017) і незбалансаваны білінгвізм (Гируцкий 2019; Дапіра 2019). Часта беларускі білінгв валодае адной з моў настолькі слаба, што яго камунікатыўныя магчымасці на гэтай мове значна абмежаваныя (Фокіна 2011). У гісторыі Беларусі паўтараюцца перыяды, калі беларуская мова аказваецца пад забаронай або мішэнню дыскрымінацыі на частцы або ўсёй тэрыторыі краіны. Таксама і сёння ў Беларусі не створана спрыяльных умоў для яе носьбітаў і карыстальнікаў: адсутнічаюць установы вышэйшай адукацыі з беларускай як адзінай ці хаця б асноўнай мовай навучання; асабістыя гісторыі дыскрымінацыі беларускамоўных людзей у Беларусі складаюцца ў цэлыя кнігі (Нагорная 2021). Дзеці часцей за ўсё карыстаюцца ў сям’і толькі рускай мовай, першае сутыкненне з іншымі мовамі адбываецца праз медыя, школу і мабільнасць. Гэта тычыцца не толькі англійскай мовы, але і беларускай — хаця з ёй пэўны кантакт усё-ткі магчымы і ў гарадской прасторы, дзе на ёй выконваюцца некаторыя абвесткі і вывескі. Дзеці з беларускамоўных сем’яў у Беларусі цяпляць ад дыскрымінацыі — у тым ліку праз неадукаванасць дарослых: гэта тычыцца не толькі сферы паслуг, медыцыны, сацыяльных паслуг, але нават такой сфасаванай на мове спецыяльнасці як лагапедыя. Па-другое, нягледзячы на валоданне гегемоннай (часцей за ўсё — рускай) мовай і толькі ёй, беларускія носьбіты рускай знаходзяцца на перыферыі як расійскай, так і ўсіх іншых навакольных культурных прастор. Можна з упэўненасцю казаць, што гэта істотна абмяжоўвае сацыяльныя, кар’ерныя, інтэлектуальныя магчымасці беларускіх маладых людзей. Аднамоўе выключае беларусаў з працэсу міжкультурнага абмену і памяншае выбар. Уявіць сабе выпадкі, калі аднамоўе цалкам задавальняе культурныя і сацыяльныя патрэбы папуляцыі, у прынцыпе цяжка, аднак у рэгіянальным кантэксце нязменная геаграфічная данасць — знаходжанне Беларусі паміж рознымі геапалітычнымі рэгіёнамі і на перыферыі кожнага з іх.

Адэкватны ў такой сітуацыі адказ — прыстасаваць моўныя стратэгіі пад развіццё гнуткасці, адаптыўнасці, полівалентнасці, шматгалосся беларускіх моўцаў. Гэтая задача выходзіць далёка за рамкі таго, што прынята называць «беларусізацыяй». Імкненне да таго, каб беларуская ці любая адзіная мова заняла такое месца ў жыцці студэнтаў, якое сёння займае руская, вельмі праблемна. Прагматыка шматмоўя даўнімае, што дамінаванне адной мовы ва ўсіх сферах жыцця проста перастае быць выключнай нормай. Замест замяшчэння адной мовы іншай за мэту бярэцца расшырэнне і памнажэнне моўных кампетэнцый.

Навыкі шматмоўя ў беларускіх студэнцкіх аўдыторыях:
высвятленне сітуацыі

Адзін з складаных выклікаў, які стаіць перад беларускімі выкладчыкамі, палягае ў тым, каб адэкватна ацаніць наяўны ўзровень ведання моў студэнтамі. Гэта абумоўлена шматлікімі чыннікамі, такімі як падыход да выкладання моў у беларускіх школах, падыход да ацэньвання моўных ведаў, разыходжанне паміж маўленчымі варыянтамі ў выкладанні і рэальным жыцці і г. д.

Мы маем знікальна мала эмпірычных — асабліва статыстычных — дадзеных пра моўную сітуацыю ў Беларусі ў цэлым, а таксама абмежаваны доступ да яе даследавання. У такой сітуацыі выкладчыкам часта даводзіцца высвятляць сітуацыю самастойна. Студэнты таксама часцяком не могуць адэкватна ацаніць уласны ўзровень валодання мовамі — у тым ліку праз тое, як яны выкладаюцца. Калі ў выпадку з англійскай прынамсі існуе прэзумпцыя няведання яе вучнямі, то беларуская пазіцыянуецца як такая, што патрабуе вывучэння толькі «часткова», у той меры ў якой яна адрозніваецца ад рускай (то-бок той, што бярэцца за «пункт адліку»).

Як вынік, студэнты прыходзяць з вельмі розным узроўнем валодання беларускай і англійскай. Досыць часта гэта пасіўнае валоданне і здольнасць разумець нескладаныя тэксты. Радзей студэнты таксама размаўляюць на беларускай і збольшага толькі тады калі такую камунікацыю ініцыюе выкладчык. Нават студэнты з добрай паспяховасцю і высокімі адзнакамі за мовы не заўсёды здольныя падтрымаць простую гутарку па-беларуску ці па-англійску. У школе звычайна ад іх чакаецца веданне граматычных правіл, арфаграфіі, пунктуацыі. Аднак выпускнікі школ з выдатным веданнем правапісу не заўжды могуць па-беларуску адказаць на пытанні «Што ў жыцці вас захапляе?», «Якія ў вас чаканні ад дадзенага навучальнага курсу?», «Што вас найбольш уразіла ў апошнім пабачаным вамі фільме/прачытаным вамі тэксце?» Пры гэтым, уяўляць свой узровень яны могуць зыходзячы з адзнак — да чаго іх і прывучае беларуская школа. У той жа час, студэнты з добрай беларускай мовай часта не наважваюцца яе выкарыстоўваць у аўдыторыі.

Гэта прадстаўляе метадалагічны выклік для выкладчыкаў, аднак ні ў якім разе не мае быць падставай для прысаромлівання каго-кольвек са студэнтаў. Замест гэтага канструктыўнай будзе дыскусія пра моўныя біяграфіі студэнтаў — каб зразумець, з якімі мовамі ў якіх сітуацыях яны сутыкаюцца і як гэта змяняецца ў часе. Гэта таксама дапамагае самім студэнтам зразумець

наяўнасць адрозненняў у аўдыторыі, наяўнасць меншасцяў, а таксама перавагі валодання мовамі.

Выкладчыкам варта не абмінаць пытанні ўласных кампетэнцый, а прагаворваць іх са студэнтамі. Таксама старшыя часта робяць выгляд, што беларускай валодаюць у той жа ступені, што і рускай, аднак у большасці выпадкаў, хоць і не заўжды, гэта не так. Выкладчыкі таксама знаходзяцца ўнутры існуючай моўнай сітуацыі. Варта таксама абмеркаваць з аўдыторыяй яе прычыны і магчымыя сцэнарыі развіцця. У беларускім кантэксце абмежаванае або неідэальнае валоданне той ці іншай мовай, або нават усімі, не рэдкасць, але гэта не павінна бачыцца як выключна асабістая правіна насць. Акрамя таго, патрэба ў выкладчыках з валоданнем некалькімі мовамі вельмі пашыраная і па-за Беларуссю (такая праблема ёсць нават у Люксембургу).

Варта таксама разам са студэнтамі лакалізаваць беларускую сярод іншых моў і прадэманстраваць, што пры адрозненнях яе становішча ад пазіцый рускай, французскай, польскай, нямецкай і іншых, якія дамінаюць на пэўных тэрыторыях, вялікая колькасць моў існуюць у пазіцыі меншасці і/або пагрозы знікнення. Пры гэтым ёсць мовы ў куды больш уразлівым стане чым беларуская. Студэнцтва мае атрымаць і тлумачэнні таго, чаму гэтае становішча праблемнае і вартае паляпшэння. У такой дыскусіі магчыма таксама памясціць беларускую мову ў нетрывіяльныя кантэксты. Напрыклад, можна разглядаць яе ў шэрагу з мовамі краін Балтыі як такімі, што маюць адносна невялікую колькасць носьбітаў у параўнанні з больш знаёмымі беларусам мовамі, але цалкам функцыянальны і пры гэтым існуюць у грамадствах мультылінгваў. Іншы кантэкст — ірландская гэльская і іншыя кельцкія мовы, якія пасля доўгага дамінавання англійскай і выцяснення з гарадоў зноў становяцца мовамі гарадской моладзі і папулярнай культуры. Мноства сітуацый па-за Беларуссю дэманструюць паспяховае функцыянальнае і дынамічнае шматмоўе, якое можа брацца за ўзор.

Пры гэтым наратыў «заядбанай» або «паміраючай» беларускай мовы варта разглядаць вельмі крытычна. Мае сэнс адзначыць, што складанае становішча беларускай — даўняя з’ява, абумоўленая мноствам фактараў. З іншага боку, параўнанні сітуацый з даступнасцю праграм, інтэрфейсаў, ведаў, аб’ектаў папулярнай культуры і г. д. на беларускай мове сёння і пяць, дзесяць, пятнаццаць год таму прывядуць да менш адназначных высноў — і дапамогуць паставіць пад пытанне сам наратыў «памірання», абдумаўшы прычыны яго папулярнасці і яго патэнцыйных выгадаатрымальнікаў.

Асабліва сць беларускага кейса праз прызму транслінгвізму ў тым, што ў ім за адукацыйнай сістэмай стаіць задача хутчэй

выгадоўвання шматмоўя чым кіравання ўжо існуючым — прычым гэтая праца часта мае быць выкананая ўсімі ўдзельнікамі адукацыйнага працэсу. Акцэнт змяшчаецца з надання голасу маргіналізаваным шматмоўным часткам аўдыторыі (якія недасканала валодаюць прэстыжнай гегемоннай мовай) на тое, каб зберагчы асноўную масу беларускіх студэнтаў ад маргінальнага аднамоўя ў еўрапейскім, азіяцкім і іншых кантэкстах.

Сітуацыя беларускага выкладання была трапна названа «педагагічнае памежжа» (Снапкоўская 2017): Беларусь падпадае пад уплыў шматлікіх суседніх культур, аднак часта яны працуюць не на сінергію і ўзбагачэнне беларускай прасторы, а канкуруюць паміж сабой і дамінаюць над беларускасцю. Пэўная анамальнасць і праблемнасць такой сітуацыі патрабуе дыскусіі з удзелам розных бакоў.

Фармуляванне матывацый для шматмоўя ў аўдыторыях з беларускай большасцю

У абмеркаванні беларускай адукацыі часта бракуе стратэгіі па абгрунтаванні патрэб у шматмоўі — упаасобку ў такім, якое б падтрымлівала беларускую мову. Сапраўды, нават там дзе ёсць кансэнсус пра неабходнасць падтрымкі беларускамоўнасці, рэдка абмяркоўваецца чаму менавіта «мы» згодныя ў гэтым. Пры гэтым студэнты могуць уяўляць сабе патрэбнасць шматмоўя ўвогуле і беларускай мовы ў прыватнасці зусім не так як выкладчыкі.

Для развіцця шматмоўя ў адукацыйным працэсе неабходна прагаворванне мэт той моўнай стратэгіі, якая выкарыстоўваецца ў аўдыторыі. Маючы хаця б мінімальныя звесткі пра прынцыпы выбару і камбінацыі моў на занятках, у чытанні, у заданнях, студэнты змогуць зразумець, як выкарыстоўваць шматмоўе ў сваіх мэтах. Акрамя таго, матывацыі шматмоўя ў зносінах падчас адукацыйнага працэсу павінны абмяркоўвацца са студэнцтвам; патрэбны хаця б сітуацыўны кансэнсус. Гэтаксама каштоўнасць ведання беларускай варты тлумачыць і нават высвятляць разам са студэнтамі; яна не павінна падавацца як нешта само сабой зразумелае. Такое высвятленне прапануецца праводзіць не толькі з выкарыстаннем аргументаў з боку выкладчыкаў, але і пры актыўным удзеле з боку студэнтаў. Пры гэтым, множныя матывацыі відавочна спрацуюць эфектыўней чым адзіная. Студэнцтва мае пабачыць мноства прычын вучыць мовы, датычных розных сфер іх жыцця і кар’еры.

Трэба асобна адзначыць, што абгрунтаванні, базаваныя на пытаннях ідэнтычнасці, ёсць відавочна дэфіцытнымі, недастатковымі

ў сённяшнім свеце, дзе этнічнасць толькі адзін з аспектаў самаідэнтыфікацыі, а моўны выбар часта рацыяналізуецца праз неідэнтычнасныя рацыі. У беларускай прасторы часта акцэнтуюцца «захаванне» спецыфічна зразуметай беларускасці, а дыскурс пра беларускую мову звязаны з традыцыямі, гісторыяй, продкамі і т. п. Альтэрнатыўны дыскурс мог бы звяртаць увагу на неактуальнасць аднамоўя і на расшырэнне магчымасцяў камунікацыі, мабільнасці, доступу да інтэлектуальнага і культурнага капіталу; магчымасцяў стварэння больш бяспечнай, разнастайнай, інклюзіўнай і гнуткай прасторы з дапамогай беларускай мовы.

Асобнай агаворкі патрабуе пытанне аб тым, як суадносяцца шматмоўе і валоданне беларускай мовай. Можна з упэўненасцю назваць веданне беларускай мовы карэлятам валодання трэцімі мовамі: англійскай, польскай, нямецкай і г. д. У існуючым кантэксце веданне беларускай практычна заўжды ўказвае на навыкі пераклучэння кодаў, перакладу, і абыходжання з цяжкаперакладанымі элементамі. Таму ў дадзеных прапановах развіццё шматмоўя і паляпшэнне ведаў беларускай мовы разглядаецца як сунакіраваная дзейнасць.

Ніжэй прапануецца шэраг матывацый для шматмоўя, адрасаваных беларускаму студэнцтву. Частка іх добра вядомая ў міжнароднай педагагічнай літаратуры; аднак у дадзеных прапановах яны выкладзеныя ў адаптаваным пад беларускі кантэкст выглядзе. Гэта не вычарпальны спіс, але ён ахапляе большасць індывідуальных выпадкаў вызначэння студэнтамі сваіх прыярытэтаў.

Найбольш кансэнсуальная матывацыя да шматмоўя палягае ў тым, што яно забяспечвае здольнасць камунікаваць з людзьмі з розных культур, у прыватнасці з памежных краін. Беларусь знаходзіцца ў рэгіёне са складаным моўным ландшафтам, дзе межы дзяржаў не заўжды супадаюць з арэаламі выкарыстання пэўнай мовы, аднак звычайна толькі адна мова мае статус дзяржаўнай. Такая сітуацыя ёсць наступствам дамінаючай у рэгіёне этналінгвістычнай мадэлі дзяржаўнасці і нацыі — і сама па сабе такая мадэль ёсць аб'ектам крытыкі, але яе дамінаванне не можа ігнаравацца на практыцы і ў шкоду студэнтам. Пры гэтым ні англійская, ні руская мовы ў рэгіёне станам на сёння не з'яўляюцца агульна прынятымі; і нават у кантэкстах, дзе яны выкарыстоўваюцца часта, іх выкарыстанне не раўназначнае выкарыстанню нацыянальнай/мясцовай мовы. Пры гэтым добрае валоданне беларускай мовай, якая знаходзіцца бліжэй да цэнтра сваёй групы моў (славянскія), таксама служыць «мастком» да разумення ўкраінскай і польскай моў. Сёння не ўсе беларускія студэнты гэта ведаюць. Акрамя таго беларуская мова можа ўспрымацца станоўча там, дзе з розных прычын

выкарыстанне рускай мовы праблематычнае. Нарэшце, шматмоўе можа быць зразуметае як спосаб пераадольвання бездапаможнасці аднамоўя і кампенсацыі тых уразлівасцяў, што выкліканыя жыццём паміж буйнымі культурамі і нізкім узроўнем свабоды. Абмежаванні аднамоўя маюць быць усведомленыя самімі студэнтамі.

Па-другое, шматмоўе дае доступ да неперакладзенага і непатрэбнага перакладу кантэнту, які рэпрэзентуе культуру. Шматлікія артэфакты літаратуры, музыкі, мастацтва часцяком застаюцца не перакладзенымі доўгі час, пры гэтым маючы важнае значэнне і цікавасць. Беларуская мова — не проста не выключэнне з гэтай сітуацыі; у яе выпадку колькасць мастацкага кантэнту нашмат большая, чым можа падацца з побытавага публічнага ўжытку ў Беларусі. Асобны прыклад тут Вікіпедыя, дзе колькасць артыкулаў на беларускай мове станам на люты 2024 перавышала колькасць артыкулаў на грэчаскай¹. У інтэрнэце беларуская становіцца мовай дыскусіі пра прыроду, тэхналогіі, грамадства, сучаснае мастацтва, здароўе, клопат, падарожжы, іншыя культуры, уразлівыя групы і многае іншае. Праз працу алгарытмаў кантэнт на беларускай мове часта песімізуецца, і таму яму цяжэй трапіць да «выпадковых» карыстальнікаў. Аднак ведаючы пра існаванне такога кантэнту, знайсці яго адносна нескладана.

Студэнты часта не ўяўляюць аб'ёму перакладзенага на беларускую мову матэрыялу, для якога перакладу на рускую мову па розных прычынах не існуе. У якасці прыкладаў можна прывесці кіно (асабліва паўночнаеўрапейскае, як вынік шматгадовай працы фестывалю «Паўночнае ззянне»), мастацкую літаратуру (асабліва ўсходнеўрапейскую), працы анімацыі (асабліва японскага анімэ) і г. д.. Пры гэтым як мова ва ўразлівым стане, беларуская можа працаваць па-іншаму ў кантэксце аўтарскіх правоў. Гэтак Стывен Кінг аўтарызаваў дазвол перакладаць свае раманы на беларускую мову, не даўшы такога дазволу для перакладу на рускую. Існуюць і прыклады, калі пераклады на беларускую дазваляюцца праваўладальнікамі на некамерцыйнай аснове. Таксама, існуе вялікая колькасць падкастаў на беларускай на самыя розныя тэмы; вялікую частку з іх можна знайсці на Беларускім Падкаст Хабе². Сістэматызацыя і каталагізацыя такіх рэсурсаў патрабавала б асобнай працы — у гэтым тэксце толькі прыведзены асобныя прыклады; аднак можна ўпэўнена сцвярджаць, што мы звычайна інтуітыўна недацэньваем колькасць такога кантэнту.

1 https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Wikipedias [Accessed 11.10.2024]

2 <https://belaruspodcasthub.com/>

Яшчэ адна група матывацый звязаная з патэнцыялам беларускамоўнага нэймінгу ў сферы рэкламы і прасоўвання прадуктаў. У 2010-х у Беларусі нават праходзіў Фэстываль беларускамоўнай рэкламы і камунікацыі aDNAK!. Сёння выкарыстанне беларускай мовы ў камерцыйнай сферы звязанае не толькі з сентыментамі меркаваных пакупнікоў, але і з магчымасцямі вылучыць уласны прадукт на рускамоўным ці англамоўным фоне. У цэлым, творчыя, каштоўнасныя, эканамічныя матывацыі часта куды больш значныя для студэнцтва чым ідэнтытарныя. Верагодна, варта ставіць пад пытанне нават і канструкт «роднай мовы» як такі, што нясе пераважна ідэалагічную, сімвалічную нагрузку і рэдукуе значэнне беларускай мовы да пытання ідэнтычнасці. Нічога з гэтага не будзе азначаць «безыйдэйнасці» ці «беспрынцыпнасці» маладых людзей, а, наадварот, будзе водгукам на спробы моладзі рэгіёна арыентавацца ў складаных умовах, дзе ім даводзіцца сталець.

Асобны шэраг пытанняў узнікае датычна моўнай практыкі ў адукацыі беларуса_к за мяжой. На працягу многіх дзесяцігоддзяў вялікая колькасць беларуса_к пражывала за мяжой Беларусі, дзе беларуская адукацыя ажыццяўлялася ў мнстве фармальных і нефармальных фарматаў: прыватныя і дзяржаўныя беларускія школы і гімназіі, перамешчаныя ўніверсітэты, аддзяленні беларусістыкі, гурткі і г. д.. Пры гэтым у залежнасці ад краіны знаходжання ад вучняў і студэнтаў чакаецца авалоданне ў той ці іншай ступені мясцовай дзяржаўнай мовай, мовамі міжнародных зносін і г. д. — а беларуская не мяркуецца ў якасці адзінай ці, як правіла, нават асноўнай. Невысокую актыўнасць у засваенні беларускай часта тлумачаць тым, што сама Беларусь не падае прыклад краіны, дзе веданне беларускай мовы давала б магчымасці. Пры адсутнасці адназначнага адказу на пытанне «Навошта беларусам замежжа ведаць беларускую?» можна ўпэўнена сцвярджаць, што сфера ўжытку беларускай мовы, а таксама вытворчасці ведаў, культуры, навукі, музыкі, літаратуры на ёй ніколі не зводзілася да тэрыторыі Беларусі-дзяржавы.

Пачынаючы шматмоўе

Дасягненне кансэнсусу наконт прычын вучыць мовы не гарантуе рэальнай змены моўных практык у аўдыторыі. Большасць метадалагічных тэкстаў абмяжоўваецца канстатацыяй патрэбы ў шматмоўі, але сфармуляваць практычныя, прыкладныя ідэі па імплементацыі гэтай ідэі застаецца выклікам. Прадстаўленыя ніжэй рэкамендацыі сумяшчаюць досвед выкладання ва ўніверсітэце

беларускага паходжання з апісанымі ў даследаваннях напрацоўкамі.

Студэнтам неабходна пазнаёміцца са спектрам магчымасцяў і пабачыць выбар шырэйшы за той, да якога яны звыклі. Часта даступнасць адукацыі, матэрыялаў, інтэрфейсаў і іншых эксклюзіўных (то-бок неперакладзеных або не цалкам перакладзеных) рэсурсаў на беларускай мове ўвогуле аказваецца сюрпрызам для студэнтаў. Асобна можна згадаць мовы праграмнага забеспячэння. Тое ж тычыцца інтэрфейсаў сэрвісаў і праграм – яны аказваюцца тым сродкам, які «натуралізуе» мову на штодзённым узроўні. Ва ўніверсітэце ж увядзенне на першых курсах электрычных беларускамоўных курсаў па цікавых для студэнтаў тэмах падштурхоўвае іх разгледзець як патэнцыял шматмоўя ў цэлым, так і беларускай мовы асобна. У сітуацыі калі няма дзяржаўнай падтрымкі ці заахвочвання шматмоўя, яно стае асэнсаваным выбарам і дае агульныя навыкі пошуку інфармацыі.

Для развіцця гарманічнага шматмоўя ў студэнцкіх аўдыторыях сёння прапануюцца прынцыпы мультымадальнасці і гіпертэкстуальнасці ў працы з выявамі, тэкстам і іншымі сяміятычнымі формамі (Thesen 2007). Гэта азначае, што ў адукацыю інтэгруюцца медыйныя формы і тэхналогіі, знаёмыя студэнтам з пазакласнага жыцця. Прыклады могуць у значнай ступені залежаць ад кантэксту і моманту. Для праграм гуманітарнага профілю гэта могуць быць напісанне і рэдагаванне Вікі-артыкулаў, падрыхтоўка мультымедычных матэрыялаў («лонгрыдаў»), кароткіх дакументальных фільмаў, падкастаў, мікстэйпаў з песняў і г. д. Такія фарматы памяншаюць разрыў паміж інстытуцыяналізаваным працэсам навучання і атрыманнем новых ведаў у штодзённасці, дэрытуалізуюць адукацыю. Пры гэтым яны могуць прыўнесці ў знаёмыя штодзённыя кантэксты новыя мовы; пераазначыць іх вывучэнне з практыкі трэніроўкі і выканання павіннасці ў кантэксце ўладных адносін у практыку супрацы, сацыялізацыі, самаадукацыі, забаўкі і г. д.

Практыку развіцця шматмоўя варта прадстаўляць як эмансіпацыйную. У кансерватыўнай адукацыі вывучэнне моў часта мела супрацьлеглы вобраз – дысцыплінарныя высілкі («зубрэжка») дзеля дасягнення колькасных поспехаў ці нейкай іншай формы вышэйшасці. Сказанае тычыцца асабліва беларускамоўнасці, якая праз дыскрымінацыю часцяком мае канатацыі пастаяннай барацьбы з абставінамі і пераадоўвання камунікацыйных бар'ераў, а прыхільнікамі падаецца і ўспрымаецца як доўг (перад сабой, продкамі, грамадствам і г. д.), часам з маральным адценнем. Замест уразлівасці і абмежаванняў, звязаных з аднамоўем меншай мовы, веданне беларускай як элемент шматмоўнасці можа

прапанаваць адаптыўнасць, павялічыць выбар, свабоду, і рэпертуар самавыражэння.

Канцэптуальна беларуская не павінна быць мовай болю. Безумоўна, гістарычна нам часта даводзіцца размаўляць па-беларуску пра прыгнёт, дыскрымінацыю і несправядлівасць, гэта мова незалежных медыя, рэпрэсаваных пісьменнікаў, абароны правоў і г. д.. Разам з тым гэта і мова мастацтва, гумару, сяброўства, кантактаў з суседнімі культурамі. Таму важна не зводзіць выкарыстанне беларускай да абмеркавання тэм з негатыўнай афарбоўкай.

Патрабуюць увагі і пытанні арганізацыі шматмоўнасці, традыцыйна аднесеная да сферы лінгвістычнай навукі. Прыклад — судачыненне пісьмовай і вуснай практыкі шматмоўя. У лінгвістыцы лічыцца, што вуснасць практыкі мае крытычную важнасць для захавання мовы (Fishman 1991). Ранні інтэрнэт паўставаў тэкстацэнтрычным і цэнтраваным вакол пісьма; а развіццё аўтаперакладу цяпер часта дапамагае пазбегнуць тэхнічнай патрэбы ў перакладзе. У гэтай сувязі студэнтам карысна разумець, што магчымасці аўтаматычнага распазнавання і перакладу тэкстаў для меншых моў заніжаныя і часта не паспяваюць за развіццём мовы. У той жа час культура сёння характарызуецца развіццём другой мовы (Ong 1982; Lambke 2012), многія месенджары ўвялі функцыю галасавых паведамленняў, а падкасты і аўдыякнігі сталі мейнстрымам. Гэта рэактуалізуе навыкі вуснага маўлення для самавыражэння.

Дадаткова студэнты часта не ведаюць пра магчымасці, закладзеныя ў граматыцы і марфалогіі беларускай мовы. Як найбольш частотныя прыклады, можна прывесці наяўнасць у жывой беларускай мове плюсквамперфектных формаў дзеясловаў, адсутных у рускай, затое актыўна ўжываных у англійскай; «эканомных» лексем, якім у рускай адпавядаюць словаспалучэнні; утварэнне назоўнікаў ніякага роду для абазначэння змяшаных груп людзей (спартоўца, бізнесоўца, кіроўца — гэта як мужчына, так і жанчына); арганічнасць фемінітываў і многае іншае. Гэтыя веды таксама аблягчаюць засваенне іншых моў рэгіёна, з якімі беларуская дзеліць многія адметныя ад рускай рысы. Яшчэ адзін рэсурс — варыятыўнасць беларускай мовы, прымальнасць множных лексічных выбараў там, дзе ў рускай мове існуе «адзіны слушны варыянт», лёгкасць натуралізацыі ў ёй неалагізмаў.

Граматычная і арфаграфічная правільнасць не павінны быць прырытэтам перад разуменнем. Таксама не спрыяе разняволенню студэнтаў пашыраная сярод беларусаў практыка выпраўлення памылак у беларускай мове іншых — часта людзьмі, якія самі не карыстаюцца беларускай. Замест гэтага нашмат эфектыўней падаваць уласны прыклад нязмушанага і пісьменнага беларускага маўлення.

Адно з частых пытанняў пры інтэграцыі беларускай мовы ў адукацыю звязанае з меншасцямі ў студэнцкіх аўдыторыях — у дадзеным выпадку з «не-беларускімі» студэнтамі. Відавочна, яны не павінны аказацца ў той сітуацыі выключэння, у якой сёння часцей за ўсё аказваюцца беларускамоўныя студэнты. На жаль, у беларускай адукацыі беларуская мова часам «уэпанізуецца» (ад англійскага *weaponize*, «ператвараць у зброю») супраць людзей з адрозным бэкграўндам і знешнасцю і такім чынам стае праявай шавінізму і ксенафобіі настаўнікаў ці выкладчыкаў, якія часцяком самі ў штодзённым жыцці выключна рускамоўныя. Каб пазбегнуць сімвалічнага выключэння такіх студэнтаў, павінна праблематызавацца сама сітуацыя, дзе ў найноўшай гісторыі беларуская мова не ўспрымаецца як мова міжкультурнай камунікацыі. У неаднародных аўдыторыях патрэбнае разуменне, што такое ўспрыманне беларускай мовы звязана не з яе ўласна лінгвістычнымі характарыстыкамі, а з яе паслядоўнай сістэмнай маргіналізацыяй на працягу дзесяцігоддзяў і выцісканнем з інтэлектуальнай сферы ды адукацыйнай інфраструктуры.

Часцей за ўсё (але не заўжды) студэнты «не-беларускай меншасці» ў пэўнай меры валодаюць рускай мовай. З улікам свабоднага валодання беларускімі студэнтамі рускай мовай, гэта часта стае нагодай адмовіцца ад беларускай. З аднаго боку, гэта сітуацыўнае ўключэнне ўсіх прысутных. З другога боку, гэта не абавязкова тое, чаго такія студэнты чакаюць — часта яны нават зацікаўленыя ўдзельнічаць у занятках, што праходзяць на беларускай, пры ўмове магчымасці адказаць на іншай мове. Калі па змоўчванні выкладчык робіць нормай аднамоўнасць заняткаў, то замест таго, каб падтрымаць шматмоўе для ўсіх, уключаючы і меншасці, усе ўключаючы і большасць пазбываюцца такой магчымасці. Натуралізацыя прысутнасці беларускай мовы ў гетэрагенных аўдыторыях — адна з формаў развіцця шматмоўя.

Разуменне і чаканне, што па-беларуску могуць размаўляць і не-беларускія студэнты, — выражэнне павагі не толькі да беларускага студэнцтва, але і да студэнтаў без сувязі з Беларуссю. Досвед выкладання паказвае, што рускамоўныя студэнты з іншых чым Беларусь краін нярэдка абіраюць авалодаць беларускай мовай на мінімальным узроўні і праз пэўны час пасіўнага кантакту з мовай (*exposure*) спажываюць інфармацыю на ёй — гэтак жа як студэнты з валоданнем беларускай пасля нават пасіўнага кантакту (*exposure*) могуць спажываць інфармацыю на ўкраінскай і польскай (у асобных кантэкстах — рускай) мовах.

Дапушчальна, што для некаторых студэнтаў пасіўнае валоданне застанеца тым узроўнем, на якім яны спыняцца. Гэта, тым не менш, важны навык і магчымасць для студэнтаў, якія размаўляюць па-беларуску, практыкавацца ў гэтым часцей. Не варта абясцэньваць яго, тым больш што ён не наяўны па змоўчванні нават сярод беларускіх студэнтаў.

Формы прыярытэту беларускамоўнаму эмпірычнаму і тэарэтычнаму матэрыялу

Прыярэтызацыя беларускамоўнага складніка адукацыйнага працэсу — гэта эфектыўная перадумова развіцця шматмоўя ў студэнцкім асяроддзі. На практыцы краін Балтыі паказвалася, што наяўнасць меншай мовы ў якасці адзінай дзяржаўнай можа працаваць на мультылінгвізм больш эфектыўна, чым палітыка афіцыйнага выкарыстання некалькіх моў, пры якой руская дзесяцігоддзімі выцясняя з розных даменаў усе астатнія (Druviete 1997; Jurs and Samuseviča 2019). У сённяшнім кантэксце не назіраецца ніякіх пагроз для кампетэнцыі беларускіх студэнтаў у рускай мове; адначасова няма мэты зніжаць кампетэнцыі ў ёй — і тут важна, каб веданне іншых моў не падавалася памылкова як пагроза веданню рускай. Разам з тым праблемным з’яўляецца параўнанне моў з мэтай прадэманстраваць непаўнаважнасць адной з іх, нават гегемоннай. Тым больш недапушчальна прасоўванне адных моў праз зняважлівыя выказванні пра другія мовы або іх носьбітаў.

Важна, каб адукацыйны працэс не ўзнаўляў дыгласіі — іерархічнага функцыянальнага размеркавання моў. Такое можна часта назіраць у студэнцкіх аўдыторыях па ўсім свеце — калі мясцовыя мовы выступаюць у якасці медыума эмпірычных дадзеных (аналізаваных інтэрв’ю, публікацый, выказванняў і г. д.), а гегемонныя мовы (глабальна англійская (Ammon 2001), а ў рэгіёне — таксама руская) як сродак погляду звонку і «аб’ектыўнага, непрадзюжатага» аналізу, выпрацоўкі мэтакатэгорый і канструявання «шматбаковасці» разгляду феномена. У гарманічным мультылінгвізме шматмоўнымі з’яўляюцца і тэорыя, і практыка. Для найменшага скажэння канцэпты і тэрміны пры гэтым перакладаюцца і адаптуюцца наўпрост з моў арыгіналу — або нават застаюцца неперакладзенымі, але забяспечваюцца тлумачэннем. У рэгіянальных рэаліях яны часта прыходзяць ва ўжытак з англійскай мовы і ў рускай застаюцца ў форме англіцызмаў. Пры гэтым беларускамоўная адаптацыя можа больш прама адлюстроўваць арыгінальны сэнс тэрміна (гл. напрыклад, *іншаванне* (othering), *удзельніцкі* (participatory)).

Звязаны з гэтым выклік — недахоп навучальнай літаратуры на беларускай мове. Рэальнасць беларускай мовы такая, што многія тэрміны з'яўляюцца напачатку на неакадэмічных рэсурсах і ў медыя. Разам з тым такі выклік не ўнікальны для беларускай — нават англамоўная акадэмічная літаратура не паспявае за хуткім рытмам развіцця тэхналогій і адпаведных неалагізмаў. Практычным рашэннем часта выступае дубляванне тэрміналогіі на некалькіх мовах і кансультаванне ў анлайн-рэсурсах з мэтай зразумець бытуючы узус.

Адным з прыярытэтаў можа быць выкарыстанне беларускай мовы для аналізу кантэнту з чужых, малазнаёмых культур, іх апісання, супастаўлення, крытыкі. Акрамя таго, як паказвае досвед транслінгвізму, тыя ж навіны, абмеркавання на беларускай, могуць прыводзіць да іншых думак і высноў, выклікаць новыя пытанні.

Падсумаванне

Беларуская адукацыя сёння ўразлівая перад рызыкамі як глабалізацыйнага, так і рэгіянальна-каланіяльнага характару. Яна мае патрэбу ў рашэннях, прымяняльных унутры краіны і ў беларускіх супольнасцях/дыяспарах за мяжой. Шматмоўнасць гэтай адукацыі, сёння маларазвітая, — адзін з ключавых рэсурсаў для развіцця чалавечага і культурнага капіталу, кар'эрных магчымасцяў і мабільнасці, а таксама ўключэння беларускага студэнцтва ў міжнародны кантэкст. Пры гэтым задачы развіцця шматмоўя выходзяць далёка за рамкі беларусізацыі, хаця валоданне беларускай мовай сёння — адзін з надзейных крокаў да функцыянальнага шматмоўя.

На практыцы выкладчыкам часта бракуе інфармацыі аб рэальным узроўні ўжытковых моўных кампетэнцый беларускіх студэнтаў, а ў студэнтаў мала інфармацыі пра магчымасці карыстацца адукацыйнымі рэсурсамі на розных мовах. Акрамя таго, матывацыі ведання моў патрабуюць большай увагі, абмеркавання і дафармулёвання з удзелам аўдыторыі. Ідэнтытарныя матывацыі ведаць беларускую мову для маладых людзей могуць выступаць толькі ў сукупнасці з іншымі — доступ да інфармацыі і твораў мастацтва ды навукі, разуменне суседніх моў, патэнцыял выкарыстання ў нэймінгу і прасоўванні прадуктаў і г. д.

Сёння існуе багаты міжнародны досвед імплементацыі прынцыпаў шматмоўя ў адукацыйны працэс. Напрацоўкі сістэмнай функцыянальнай лінгвістыкі, транслінгвізму і лінгвістычнай антрапалогіі могуць быць дужа карыснымі для беларускіх выкладчыкаў, зацікаўленых у студэнтарыентаванай, інтэрактыўнай,

эмансипаторнай адукацыі. У прыватнасці стратэгіі мультымадальнасці і гіпертэкстуальнасці дапамагаюць студэнтам звязаць між сабой фрагменты ведаў з розных інфармацыйных (і моўных) прас-тор і суаднесці іх з ужытковымі патрэбамі па-за навучальнай уста-новай. Разам з тым беларуская сітуацыя адрозная ад большасці апісаных у даследаваннях выпадкаў: яна характарызуецца фак-тычным дамінаваннем адной мовы метраполіі, працэсамі маса-вай эміграцыі і ізаляцыяй адукацыйнай палітыкі ад міжнароднага кантэксту. У гэтых умовах выклік палягае не ў тым, каб саўладаць з наяўным шматмоўем, а каб развіць яго і прадэманстраваць яго патэнцыял студэнтам.

Нарэшце, развіццё шматмоўя сярод студэнтаў немагчымае без таго, каб мовамі валодалі і карысталіся выкладчыкі. У сённяшнім кантэксце гэта часта азначае неабходнасць больш актыўнага за-сваення лічбавых тэхналогій, арыентавання ў новых медыя і ады-ходу ад больш звычайных канвенцый выкладання.

References:

- Albut, A. A., Dapira, T. P., Nawrotskaya I. V. (2017). *Byelaruskaya mova: kul'tura mawlyennya. Praktykum: vucheb.-myetad. dapamozhnik*. Minsk: BNU-IR. — In Bel.
- [Албут, А. А., Дапіра, Т. П., Наўроцкая І. В. (2017). *Беларуская мова: культу-ра маўлення. Практыкум: вучэб.-метад. дапамознік*. Мінск: БГУИР].
- Ammon, U., ed. (2001). *The dominance of English as a language of science*. Ber- lin: Mouton de Gruyter.
- Bernard, H. R. (1992). Preserving language diversity. *Human organization*, Vol. 51, no. 1: 82–89.
- Campbell, R. N. and Schnell S. (1987). Language conservation. *The annals of the American academy of political and social science*, Vol. 490, no. 1: 177–185.
- Dapira, T. P. (2019). Valodannye rodnay movay va wmovakh trylinhvizmu yak kampanyent prafyesyynay kamunikatywnay kampyetentsyi na prykladzye padrykhtowki IT-spyetsyalistaw. V: *Yazyk i myezhkul'turnaya kommu- nikatsiya: sovryemyennyye vyektory razvitiya: sbornik nauchnykh staty- ey po materialam I Myezhdunarodnoy nauchno-praktichyeskoy kon- feryentsii*. 12 apryelya 2019 h. Pinsk: Polyesskiy hosudarstvyenny univyersityet: 159–164. — In Bel.
- [Дапіра, Т. П. (2019). Валоданне роднай мовай ва ўмовах трылінгвізму як кампанент прафесійнай камунікатыўнай кампетэнцыі на прыкладзе падрыхтоўкі ІТ-спецыялістаў. В: *Язык и межкультурная комму- никация: современные векторы развития: сборник научных статей по материалам I Международной научно-практической конферен- ции*. 12 апреля 2019 г. Пинск: Полесский государственный универси- тет: 159–164.]
- Druviete, I. (1997). Linguistic human rights in the Baltic states. *International Journal of the Sociology of Language*, Vol. 127, no. 2: 161–185.

- Ellis, E., Gogolin, I., & Clyne, M. (2010). The janus face of monolingualism: A comparison of German and Australian language education policies. *Current Issues in Language Planning*, Vol. 11, no. 4: 439–460.
- Fishman, J. A. (1991). *Reversing language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fokina, I. S. (2011). Bilinhval'naya adukatsyya tsi adukatsyya va wmovakh bilinhvizmu? V: *Natsyyanal'naya mova i natsyyanal'naya kul'tura: aspekty wzayemadzyeyannya: zbornik navukovykh artykulaw*. Minsk: BDPY: 293–295. — In Bel.
- Фокина, І. С. (2011). Білінгвальная адукацыя ці адукацыя ва ўмовах білінгвізму? В: *Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння : зборнік навуковых артыкулаў*. Мінск: БДПУ: 293–295.
- Freire, P. (1996). *Pedagogy of the oppressed (revised)*. New York: Continuum 356: 357–358.
- French, M. (2016). Students' multilingual resources and policy-in-action: an Australian case study. *Language and Education*, Vol. 30, no. 4: 298–316.
- Gevers, J. (2018). Translingualism revisited: Language difference and hybridity in L2 writing. *Journal of Second Language Writing* 40: 73–83.
- Girutskiy, A. A. (2017). Bilingvizm: iskhodnyye ponyatiya i predposylki, ti- pologiya. V: A. A. Girutskiy, V. D. Starichenok, T. V. Balush i dr. *Dvuyazychiye: teoriya i praktika: monografiya*. Minsk: BGPU: 5–14. <https://elib.bspu.by/bitstream/doc/5202/1/Билингвизм.pdf>. [Accessed: 11.10.2024]. — In Russ.
- [Гируцкий, А. А. (2017). Билингвизм: исходные понятия и предпосылки, типология. В: А. А. Гируцкий, В. Д. Стариченко, Т. В. Балус и др. *Двуязычие: теория и практика: монография*. Минск: БГПУ: 5–14.]
- Hakuta, K. and Bialystok E. (1994). *In other words: the science and psychology of second-language acquisition*. New York: BasicBooks.
- Halliday, M. A. K. (1978). *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. Maryland: University Park Press.
- Jurs, P. and Samuseviča A. (2019). The Russian language in Latvia: The historic linguistic situation. In: A. Mustajoki, E. Protassova, M. Yelenevskaya, eds. *The Soft Power of the Russian Language*. Routledge: 80–88.
- Kerfoot, C. (2011). Making and shaping participatory spaces: Resemiotisation and citizenship agency. *International Multilingualism Research Journal*, Vol. 5, no. 2: 87–102.
- Khote, N. and Tian Z. (2019). Translanguaging in culturally sustaining systemic functional linguistics: Developing a heteroglossic space with multilingual learners. *Translation and Translanguaging in Multilingual Contexts*, Vol. 5, no. 1: 5–28.
- Kirsch, C., Aleksić, G., Mortini, S., and Andersen K. (2020). Developing multilingual practices in early childhood education through professional development in Luxembourg. *International Multilingual Research Journal*, Vol. 14, no. 4: 319–337.
- Lambke, A. (2012). Refining secondary orality: Articulating what is felt, explaining what is implied. *Explorations in Media Ecology*, Vol. 11, no. 3–4: 201–217.
- Malik, K. (2000). Let Them Die. *Prospect*, 20 November. <https://www.prospect-magazine.co.uk/opinions/56407/let-them-die> [Accessed: 11.10.2024].
- Mizell, J. D. (2022). Culturally sustaining systemic functional linguistics: Towards an explicitly anti-racist and anti-colonial languaging and literacy pedagogy. *Linguistics and Education*, Vol. 72, no. 2: 1–9.

- Mühlhäusler, P. (1992). Preserving languages or language ecologies? A top-down approach to language survival. *Oceanic Linguistics*, Vol. 31, no. 2: 163–180.
- Nahornaya, A. (2021). *Mova 404: byelaruskaya mova w Byelarusi: real'nyya historyi*. Umovy dlja movy. — In Bel.
- [Нагорная, А. (2021). *Мова 404: беларуская мова ў Беларусі: рэальныя гісторыі*. Umovy dlja movy.]
- Ong, W. J. (1982). *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London: Methuen.
- Samuylik, Ya. R. (2020). Mownaya interfyerentsyya i asablivastsi vykladannya lnhvistychnykh dystsyplin u Respublitsy Byelarus'. V: *Kommunikativnoye prostranstvo i informatsionnoye polye v yazykye i ryecheyvoy dyeyatyl'nosti: sbornik materialov Ryespublikanskoj nauchno-praktichyeskoj konfyeryentsii*, Bryest, 21 marta 2020 h. Nauch. ryed. H. M. Kontsyeyaya. Bryest: Bryestskiy hosudarstvyennyy univyersityet im. A. S. Pushkina: 109–115. — In Bel.
- [Самуйлік, Я. Р. (2020). Моўная інтэрферэнцыя і асаблівасці выкладання лінгвістычных дысцыплін у Рэспубліцы Беларусь. В: *Каммуникатывное прастранства і інфармацыйнае поле ў мове і рэчывой дзейнасці: зборнік матэрыялаў Рэспубліканскай навучна-практычнаскай канферэнцыі*, Брэст, 21 марта 2020 г. Науч. ред. Г. М. Концевая. Брэст: Брэстскі дзяржаўны ўніверсітэт ім. А. С. Пушкіна: 109–115.]
- Snarkowskaya, S. V. (2017). Ryedahichnaye ramyehzhha Byelarusi yak faktar farmiravannya kul'turnaha dyaloha. *Proiblyemy istorii i kul'tury pohranich'ya: humanitarnoye znaniye i vyzovy vryemyeni: materyialy Myezhdunar. nauch. konf., posvyashch. 200-lyetiyyu I. Ye. Khrapovitskoho, Vyerkhnyedvinsk, 16 iyunya 2017 h.* / Vyerkhnyedvinskyy istoriko-kraeyvedchyeskiy muzey; ryedkol.: V. A. Hanskiy (hl. ryed.), M. N. Vyembyel', T. S. Dmitriyeva [i dr.]. Minsk: Vyelnauchkniha: 24–26. — In Bel.
- [Снаркоўская, С. В. (2017). Педагагічнае памежжа Беларусі як фактар фарміравання культурнага дыялога. *Проблемы історыі і культуры паграніч'я: гуманітарнае знанне і вызовы врэмени: матэрыялы М'еждународ. науч. конф., посвящ. 200-летию И. Е. Храповицкого*, г. Верхнедвинск, 16 июня 2017 г. / Верхнедвинский историко-краеведческий музей; редкол.: В. А. Ганский (гл. ред.), М. Г. Бембель, Т. С. Дмитриева [и др.]. Минск: Белнаучкнига: 24–26.]
- Stein, P. and Newfield D. (2006). Multiliteracies and multimodality in English in education in Africa: Mapping the terrain. *English studies in Africa*. Vol. 49, no. 1: 1–21.
- Stroud, C. (2009). A postliberal critique of Language Rights: Toward a politics of language for a linguistics of contact. In: Petrovic J. E. (Ed.) *International perspectives on bilingual education: Policy, practice, and controversy*. Charlotte, NC: Information Age Publishing: 191–218.
- Thesen, L. (2007). Breaking the frame: lectures, ritual and academic literacies. *Journal of Applied Linguistics*, Vol. 4, no. 1: 33–53.
- Valdés, G. (2012). Multilingualism. *Linguistic Society of America*: 1. <http://www.lsadc.org/info/ling-fields-multi.cfm> [Accessed: 11.10.2024].
- Wortham, S. (2008). Linguistic anthropology of education. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 37, no. 1: 37–51.